

In mei 1945 maakte Bernhard achter het stuur van een blauwe jeep een zegetocht door bevrijd Nederland en hield hij als inspecteur-generaal van de Binnenlandse Strijdkrachten kantoor in paleis Het Loo. Hij was een held en zijn gezin had Nederland door de oorlog heen geholpen. Op grote schaal waren de zomerse foto's verspreid van schommelende en bloemen plukkende prinsesjes en van Beatrix die Juliana met de tuinslang natspuit.

In augustus 1945 werd het gezin herenigd. Met slaperige ogen stonden de zusjes in het felle daglicht op vliegveld Teuge bij Apeldoorn. Juliana stelde Beatrix voor de camera van het Polygoonjournaal vragen over de terugtocht.

'Zeg maar werkelijk hoe je het vindt, Trix, hè,' zei Juliana. 'Vond je het mooi?'

'Ja,' antwoordde ze.

'Heb je kapotte huizen gezien?'

'Geen één.'

'Jawel Trixje. Waren er wolken boven?'

'Ja.'

Verlegen wachtten ze dat najaar Sinterklaas op, gekleed in bontjassen en bontmutsen. Overal stonden mensen in rijen op hen te wachten. 'Mogen mijn man en ik als ouders een ernstig beroep doen op de vaders en moeders in Nederland,' waarschuwde Juliana op 4 augustus 1945 in haar eerste radiotoespraak. 'Verwen ze niet. Zeg al de aardige dingen die u tegen mij over ze zei niet in hun bijzijn. Laat hen vrij in hun dagelijks leventje.'

Voor Beatrix was een speelhuisje gebouwd achter de vijver in de Zocher-tuin bij paleis Soestdijk. 'Door de oorlog, de omstandigheden na de oorlog waren mijn beide ouders zo volledig ingeschakeld,' zei ze in 1988 over haar jeugd, 'dat wij nogal overgelaten werden aan de kinderjuffrouwen en de gouvernantes en veelal alleen door het grote huis zwierven.'

Beatrix had in Ottawa klassikaal onderwijs gehad. Ze had op school hard moeten werken: leren lezen, schrijven en rekenen. En ze had ervan genoten. Toen ze als zevenjarige terugkwam in Nederland, viel het haar tegen dat er op de Werkplaats Kinder-gemeenschap van pedagoog Kees Boeke in Bilthoven zo weinig eisen aan haar werden gesteld. Ze kwam terecht in een onge-structureerde klas, waar kleuters en achttienjarigen zij aan zij zaten. Boekes doel was 'elk kind te helpen worden wat het is'.

50   Juliana had de kinderen op aanraden van minister-presi-
dent Willem Schermerhorn ingeschreven op de vooruitstre-
vende school – zijn jongste zoon zat er nog op. Het systeem
paste bij het gelijkheidsideaal dat Juliana uitdroeg en haar
antiautoritaire opvattingen. Leerlingen heetten werkers, do-
centen medewerkers. Besluiten over de lesinhoud werden
samen met de leerlingen genomen. En er was evenveel aan-
dacht voor de artistieke ontplooiing als voor de intellectuele.
Ze leerden huishoudelijke klussen te doen.

Dat ze gewoon naar school gingen, wilde nog niet zeggen dat iedereen hen als gewone leerlingen behandelde. Bezoekers bekeken de prinsessen met meer dan gewone belangstelling. Beatrix reageerde daar ook op, vertelde Gé Huisman, lerares op de Werkplaats. 'Ze keert zich om. "Zo, hebben jullie me gezien? Dan de achterkant ook nog eens een keertje. Zo, de achterkant."'

De volgende dag kwam Huisman erop terug. 'Dat doen we niet weer, hè. Ze willen je graag zien. Daar zul je aan moeten wennen.' Ze groeide op voor het oog van de camera en juist op de school die was opgericht om ieder kind te laten 'worden wie je bent', kon deze prinses zichzelf niet zijn. Ze kreeg er een hekel aan de dubbele moraal van de wereldverbeteraars en wapende zich ertegen. Als Beatrix in de klas moeilijkheden had, zei ze volgens Huisman: 'Ik ben de koningin.'

Elke middag om halfvier kwam de hofwagen bij de Werkplaats voorrijden. Een enkele keer kwam Bernhard met zijn sportwagen zijn dochters ophalen. De kleine Pietie, Margriet, aan de hand. 'Dan vlogen de grindstenen tegen die glazen Werkplaats op,' herinnert Huisman zich. 'En dan: "O, daar is pappie, daar is pappie!" Ze waren dol op prins Bernhard. Maar ja, hij was er zo weinig, hè.'

Beatrix bleef tot haar dertiende op de school van Kees Boeke, maar was daar niet gelukkig. 'Zij geeft zelf toe dat zij, in hoofdzaak in het begin van haar schooltijd, niet veel geleerd heeft,' schreef Hella Haasse in het portret dat ze ter gelegenheid van Beatrix' achttiende verjaardag maakte. 'Omdat zij snel afgeleid en vaak te onrustig was, en omdat er eigenlijk weinig dwang op haar werd uitgeoefend.' 'Dat was niet de juiste school voor mij toen ik uit Canada kwam,' zei Beatrix later tegen haar oud-klasgenoot Werner Herbers. 'Ik had discipline nodig.'

51

Haar zus Margriet sprak later met afschuw over haar schooltijd:

Het was zo'n school waar alles anders moest en nieuw moest en waar we absoluut niets leerden, want het moest allemaal heel creatief zijn en vooral geen discipline. Ik was erg blij dat ik van die school af mocht. Het was helemaal niks voor mij. Dat voel je ook als kind, zo gewild idealistisch. Wij moesten op paardendekens liggen na de lunch en dan naar Bach luisteren. Dat was verplichte rust. Het heeft jaren geduurd voor ik van Bach hield.

Beatrix deelde die afkeer. Zij werd voor de jaarlijkse uitvoering van Bachs *Matthäus-Passion* in een achtergrondkoortje

geplaatst omdat ze niet kon zingen. ‘Ze heeft nog altijd een hekel aan de Matthäus,’ zegt een vriend.

In maart 1947 werd Marijke, het jongste zusje, geboren. Meteen na haar geboorte was duidelijk dat ze leed aan een ernstige oogafwijking als gevolg van een rodehondinfectie van Juliana. Aan haar linkeroog was Marijke blind, aan het andere zeer slechtziend. Juliana rekende zichzelf dit onheil aan. Zij was nalatig geweest. Zij had een besmetting kunnen voorkomen.

52 Anderhalf jaar later werd ze ingehuldigd als koningin. Om haar twijfels en gebrek aan zelfvertrouwen in die tijd te verklaren, haalt historicus Cees Fasseur in *Juliana & Bernhard* twee stukken uit het Koninklijk Huisarchief aan. Huisvriendin van de Oranjes jonkvrouw Bob Wttewaall van Stoetwegen schreef in een niet-gepubliceerde karakterbeschouwing van Juliana: ‘Van moederszijde is het minderwaardigheidscomplex er met de paplepel in gegoten: Neen kindlief, dat kun jij niet! Het arme kind heeft dit ambt als een onafwendbaar noodlot gezien.’

In een oorspronkelijke versie van de inhuldigingsrede die Juliana op 6 september 1948 uitsprak, was de alinea, waarin ze ‘de misère’ vreesde van het leven als koningin in een glazen huis, doorgehaald. ‘Geen stap buitenshuis te kunnen zetten,’ schreef ze in de eerste versie, ‘zonder dat die als een bezienswaardigheid wordt beschouwd.’ Iemand moet haar gezegd hebben dat ze deze zin beter ongezegd kon laten.

De inhuldiging van haar moeder maakte een grote indruk op Beatrix, zei ze in 1973 in een interview. ‘Ik heb toen geloof ik wel goed beseft dat er iets voor mij veranderde. Maar het overzien, begrijpen wat het inhoudt, kun je natuurlijk niet op die leeftijd.’

De dag na de inhuldiging klaagde ze op school tegen jufvrouw Helen Bielke: ‘Mijn wangen doen pijn van het glim-

lachen.' Ze onderscheidde zich door een enorm plichtsbefef, viel Bielke op.

Op diezelfde dag had Kees Boeke, de directeur, een afspraak met de helderziende Bettie Lantinga, die hem adviseerde over problemen op school, zo blijkt uit de biografie van Boeke. Op de agenda stond Beatrix, die moeilijk hanteerbaar was. Besefte ze dat zij de volgende koningin zou zijn? Over het gesprek schreef Boeke een verslag.

‘Beatrix, is die zo koppig,’ vroeg Lantinga aan Kees. ‘Zo d’r zinnetje doordrijven. Ze moeten toch een beetje voorzichtig met haar zijn. Ze is toch een heel goed kind. ’t Heeft met haar innerlijke trots te maken. [...] Weet je ook of ze moeilijk thuis is, dat kind? Want ze... is eerzuchtig – dat ligt nu eenmaal in haar – Dan zou ik toch niet te veel strengheid... met tact met veel liefde... ’t is een moeilijk kind. Ze speelt graag de baas. Ze moedert graag, ze heeft een kant die hooghartig is, trots lijkt.’

54

Een jeugdvriendinnetje van Beatrix, Elsje Scheen, herinnert zich uit diezelfde periode een wandeling in het bos. Toen ‘spraken we een keer over wat wij later wilden worden. Ik zei dat ik nog echt geen idee had, waarop Trix mij duidelijk maakte dat dit bij haar toch echt wel vastlag.’

In november 1948 werd gebedsgenezeres Greet Hofmans op advies van Bernhard op Soestdijk ontvangen om Marijke te genezen. De kinderen moesten haar ‘tante Greet’ noemen. Over Beatrix schreef zij aanvankelijk: ‘Het oudste zusje is wel heel sterk met haar verbonden door zorgzaamheid... Zij is min of meer ontzet wanneer Marijkje valt of struikelt of ergens tegenaan loopt en toont dan een golf van innige meewarigheid.’

Algauw breidde Hofmans haar invloed op het huishouden uit en wierp zij zich op als verbindend element tussen de koningin en het hogere. Juliana liet op haar beurt haar handelen in grote mate bepalen door de doorgevingen van Hofmans, die ze in haar brieven aansprak met 'Lieve Engel'.

Toen Hofmans voortdurend vooruitgang bleef zien in het gezichtsvermogen van Marijke, terwijl medische onderzoeken dat weerspraken, ontstond er irritatie bij Bernhard en bij Beatrix. Bernhard klaagde dat Juliana wel 'gehypnotiseerd' leek door Hofmans en dat hij het gevoel had niet langer met zijn vrouw maar met Hofmans te spreken.

Hofmans liet Juliana per brief weten dat ze het van belang vond het 'heersende' element in 'Trix' buigzamer te maken. Beatrix schreef in oktober 1950 – ze was twaalf jaar oud – een brief aan Hofmans waarin ze haar bemoeizucht aan de kaak stelde. Fasseur trof het antwoord van Hofmans op die brief aan in het Koninklijk Huisarchief:

55

Trix, Beginnend bij 't einde van je brief n.l. of ik je niet kwalijk wil nemen dat je mij onomwonden je mening over mij en mijn arbeid hebt gezegd, antwoord ik je: Natuurlijk niet!! Ieder mens heeft recht op een oordeel hierover!! En veroordeel is voor eigen risico van geweten, en de tijd zal dit waar maken of beschamen.

Jouw brief stuur ik hierbij terug, juist om als een bewijsstuk voor je beschuldigingen te kunnen dienen of als levensles om oordeel of veroordeel te kunnen loslaten wanneer men daartoe in staat is.

M. Hofmans

Juliana nam geen besluit meer zonder raadpleging van Hofmans. Bernhard verzette zich daartegen. Zijn moeder schreef

Juliana een brief waarin ze haar zorg uitsprak over haar zoon en het verwoeste gezinsleven, de terugkerende scènes en verwijten. Ze behandelde hem, schreef Armgard, als 'ein unreifer Schuljunge'. Zo ontstonden er twee kampen op Soestdijk: dat van de zwevers en dat van de realisten.

Beatrix en Irene kozen niet de kant van de tobberige moeder, maar die van de kritische vader. Haar moeder, zo ervoer Beatrix dat, had haar op een cruciaal moment in de kou laten zitten. Dit zei ze veel later tegen Job Cohen, toen burgemeester van Amsterdam. 'Je bent als twaalfjarig meisje aan de leeuwen overgeleverd,' zei ze. 'En in die fase loopt je vader achter de meiden aan.' De betekenis van de aanwezigheid van Ann Orr tijdens de jaarlijkse wintersportvakanties in Lech was haar niet ontgaan.

- 56 Omdat Beatrix van de Werkplaats af wilde, voerden Bernhard en Juliana op 5 maart 1951 een gesprek met Kees Boeke over haar weezin. Kort daarop schreef Juliana aan de directeur waarom zij besloten hadden Beatrix van school te halen. 'Evenwel hebben wij moeten constateren dat Trix' persoonlijkheid in een knoop zat, die wel precies het tegendeel was van de harmonische ontwikkeling die u nastreeft.' Later dat schooljaar haalde Juliana ook haar andere dochters van de Werkplaats.

Ze kregen een bijspijkerprogramma in speciale kleine klassen van het Baarnsch Lyceum, het Incrementum. Beatrix kende de tafels niet vanbuiten en ze beheerste spelling en ontleden niet, zo bleek uit haar eerste rapport. Haar leerkrachten maakten zich zorgen over 'een gebrek aan beschavingsdiscipline en omgangsvormen'. Uit een intelligentietest die in die tijd bij Beatrix werd afgenomen, en die Cees Fasseur vond in het Koninklijk Huisarchief, bleek dat zij beschikte over een

‘meer dan normale intelligentie’. Ze scoorde vooral hoog op ‘toegepaste intelligentie’, praktische slimheid.

Beatrix doorliep op het Incrementum het gymnasium. Haar muziekpedagoge Renske Nieweg noemde haar ‘lastig’, omdat ze haar tegenzin nooit kon verbergen. Zoals ze dat niet tegenover Greet Hofmans deed, zo deed ze dat ook niet op school. De docenten vonden haar onhandelbaar, ze had het hoog in de bol.

Op een dag gaf tekenleraar Ab Meilink zijn leerlingen opdracht een tekening te maken van een kamer die heel lelijk was en een andere van een kamer die zij mooi vonden. Beatrix had ook twee tekeningen gemaakt. In de lelijke kamer had ze een paar lampen opgehangen: persfotografen die aan hun buik aan het plafond bungelden. Uit hun fototoestellen scheen licht naar beneden. ‘Dat vond ze naar, dat ze steeds gefotografeerd werd en achtervolgd werd,’ zei Meilink.

57

Hij herinnert zich dat een buitenlands camerateam onverwachts op school kwam. De leider van het team stapte direct op Beatrix af, die poppenkastpoppen aan het maken was. Ze roerde met haar armen in een emmer stijfsel. De bezoeker wilde haar een hand geven, zegt Meilink. Beatrix stopte haar hand in de emmer ‘en geeft die man een stijfselhand’.

Hella Haasse zag tientallen eigenschappen, maar herkende meteen de drift, de brutaliteit, de plagerigheid en de frustratie.

Een speels ongerept kind, een brok drift en samengebalde koppigheid, een jongen met een middeleeuws gevoel voor trouw en eer, een moederlijk meisje, een dol brutaal schoolkind, een levenswijze volwassene, een onhandige nonchalante ‘slungel’, een zonnige bakvis, een hooghartige keiharde kwelgeest, onvatbaar voor

wie zij niet mag of niet vertrouwt, een geconcentreerd en liefdevol werkster met klei, steen en hout, een onsentimentele dierenvriendin, een overgevoelig gekweld bewustzijn, een flapuit, een naar warmte hunkerend wezen, een moeilijke leerling, een 'prinses' met het je-ne-sais-quoi van eeuwen representatie tot in de vingertoppen, een eenzaam mens.

In het voorjaar van 1952 vestigde Bernhards moeder Armgard zich in Nederland, in een kasteeltje in het Overijsselse Warmelo. De prins nam zijn oudste dochters daar regelmatig mee naartoe om paard te rijden. Tot verdriet van Juliana. Bernhard en zijn dochters maakten vanaf die tijd onderscheid tussen het 'warme' Loo en het 'koude' Loo, het donkere paleis van Wilhelmina, dat in hun ogen een spartaanse wereld vertegenwoordigde en waar ook de geest van Hofmans rondwaarde.

59

'Beatrix had een hekel aan de wereld van haar grootmoeder Wilhelmina,' zegt Henk van Os, voormalig directeur van het Rijksmuseum en goede bekende van de koningin. 'Dat was heel emotioneel.' In 1995 bezocht Beatrix de tentoonstelling *De lelijke tijd* in het Rijksmuseum, over Nederlandse kunst uit de laat-negentiende eeuw. 'Toen is mij volstrekt duidelijk geworden dat dat de wereld was van haar grootmoeder,' zegt Van Os, die haar door de zalen leidde. 'Donker en *versteekt*, dat vond ze het. Het heeft haar verdriet gebracht, begreep ik.'

Op de vraag van Hella Haasse in 1988 of Beatrix goed contact had gehad met haar grootmoeder, zei ze: 'Als klein kind toch minder. [...] Het was ook meer iemand voor volwassenen. Ze kon zich tegenover kinderen soms moeilijk uiten, moeilijk geven. En ik denk dat ik zelf ook een heel eind heb moeten groeien voordat ik haar begreep.' In de jaren na de bevrijding, de eerste jaren dat het gezin echt samen was, had Bernhard

moeiteloos de belangrijkste positie in het leven van zijn oudste dochter ingenomen. Beatrix keek haar vader naar de ogen.

Hella Haasse schreef:

Tussen Beatrix en haar vader bestaat een hechte karakterverwantschap, een gelijkgericht-zijn. Hij is altijd haar maatstaf, haar voorbeeld geweest. Met een woord, een blik begrijpen zij elkaar. Zij hebben over mensen en dingen een onmiddellijke stilzwijgende verstandhouding.

60 Dit is te zien op de televisiebeelden van de bekendmaking van de verloving van Beatrix en Claus op 28 juni 1965. Een BBC-verslaggever vraagt Juliana bij die gelegenheid of zij aan aftreden denkt nu de kroonprinses gaat trouwen. Juliana reageert verbijsterd: 'It's utter nonsense, it's utter nonsense.' Ze voelt zich fit, zegt ze en vindt haar werk interessant. 'Er is geen enkele reden waarom ik niet nog heel wat jaren door zou gaan.' Bernhard kijkt stuurs voor zich uit, Beatrix kijkt hem geamuseerd aan. Aftreden is duidelijk al eens een onderwerp van gesprek geweest.

In het voorjaar van 1952 werd in San Francisco Alicia de Bielefeld geboren, de eerste buitenechtelijke dochter van Bernhard. Haar moeder was een Duitse pilote met wie de prins 'jarenlang' een verhouding had gehad. 'Mijn vader kwam wanneer hij kon en stuurde altijd verjaardags- en kerstkaarten,' vertelde De Bielefeld in 2006 aan *HP/De Tijd*. 'Pas op mijn zeventiende hoorde ik dat hij was getrouwd met de Nederlandse koningin.'

Juliana en haar dochters bleven volgens Bernhard nog tot halverwege de jaren zeventig onwetend van Alicia's geboorte. Begin jaren tachtig ontmoette Juliana haar voor het eerst. 'Een aardige, lieve vrouw,' noemde ze Juliana. En over Bernhard zei ze: 'Mijn vader plantte een zaadje en trok verder.'

Toen ik tegen hem zei dat ik hem mijn leven lang had gemist, zei hij dat hij dat verwijt van ál zijn dochters had gekregen.'

Er zijn twee foto's van Beatrix, genomen in de zomer van 1953, waar ze net terug uit Amerika stralend de vliegtuigtrap afdaalt tot in de armen van haar vader. Ze draagt een plomp mantelpak en een hoedje op haar achterhoofd, en ze bloost dat ze hem weer ziet. Hij staat stijf onder aan de trap en maakt geen aanstalten haar te begroeten. In haar kielzog Irene. *The heir and the spare*. Bernhard was trots op Beatrix, hij bewonderde haar om haar intelligentie en haar besluitvaardigheid, maar Irene was zijn oogappel. Zij was tenger, vrouwelijk en mooi. Irene deed hem denken aan zijn moeder. Op de tweede foto is Beatrix haar vader met een verzaligde glimlach in de armen gevallen.

62 Vader en dochter hechtten allebei aan stijl, aan egards. En ze hielden van paardrijden. Hij bepaalde dat zij vanaf haar veertiende jaar tijdens het paardrijden moest worden aangesproken met 'Koninklijke Hoogheid'. Om de afstand te bewaren. 'Het ging er in de manege nogal informeel aan toe,' zegt Fasseur. 'Dat beviel hem niet. Toen Juliana hoorde dat Beatrix in de stallen Koninklijke Hoogheid werd genoemd, zei ze tegen Bernhard: "Ben je helemaal belazerd?" Juliana wilde een gewoon mens zijn, Beatrix had al jong de neiging tot een zekere afstand.'

Alleen familieleden en goede vrienden en vriendinnen die haar sinds haar middelbareschooltijd en studietijd kenden, mochten 'Trix' zeggen. Wie in aanmerking kwamen, dat bepaalde ze zelf. Hella Haasse verklaart die afstand door de afwijzingen die ze na terugkeer uit Canada op school had ondervonden.

Ze heeft haar les geleerd in de meest onbarmhartige school die er bestaat, die van overgave en teleurstelling in de eerste jaren na de oorlog in de omgang met leef-

tijdsgenoten. Zij erkent met grote eerlijkheid, dat zij keer op keer bezwiken is voor de charme van een persoonlijkheid, dat zij boeiende en tot mede-leven dwingende eigenschappen heeft menen te zien in anderen, om later te ontdekken dat het vertrouwen misplaatst was, de solidariteit minder hecht dan zij had verwacht.

In januari 1956 werd Beatrix achttien, meerderjarig en voor de Grondwet klaar om Koning te worden. Een vroegrijp meisje, met sproeten. In een korte televisietoespraak bedankt ze een dag na haar verjaardag braaf iedereen die haar gefeliciteerd heeft. ‘Het is zo vanzelfsprekend voor een jarige om zijn dank te betuigen dat men de zin ervan vergeet. Maar in dit woord “dank” ligt alles opgesloten wat ik jegens u voel.’

Dezelfde vormelijkheid is te zien in de bedankkaartjes die ze schreef na afloop van haar verjaardag. Vrienden en bekenden die haar feliciteerden, kregen een zelfgetekend antwoord. Een galopperend paard met een sjerp in 1952. Op de sjerp staat: ‘Hartelijk dank voor de goede wensen Beatrix’. In 1953 een paradijsvogel, waarvan de staartveren het woord ‘hartelijk’ vormen en de jaren daarna kaarten versierd met zelfgetekende bloemen.

Ze twijfelde over het koningschap. Dat zag Hella Haasse ook toen ze haar ontmoette. ‘Zij weet dat zij moet, en dit besef betekent – dat is karakteristiek – na aanvankelijk verzet een mobilisatie van haar hele “ik”’. In een interview zei Beatrix in 1988:

Het idee dat je dat móést doen en de druk die dat op iemand legt, de enorme verantwoordelijkheid. Ik vond het ook niet helemaal eerlijk: ik wel en mijn zusters minder. Vroeger had ik het gevoel dat ik er alleen voor stond. [...]

Maar druk hoeft niet verdrukking te zijn. Het is alleen

een element in je leven wat heel zwaar weegt en op alles zijn stempel drukt. En ja, waar je niet meer onderuit kunt. Er was een moment dat ik zei: nu moet ik kiezen of ik het doe of niet doe en dat moment herinner ik me als een cesuur in mijn eigen leven. Dat het ook een innerlijke acceptatie is geweest. Een moment waarop ik in mezelf heb gezegd: ik aanvaard dit en ik zal mijn best ervoor doen.

Het was na haar studententijd, zei ze, dat ze vrede vond met haar eigen toekomst.

64 Er is een foto van Beatrix' officiële achttiende verjaardagsdiner in het Paleis op de Dam, genomen in de Oude Raadsaal. Ze draagt een witte, wijde avondjurk met een stola van konijnenbont. Ze is de enige die jong is en die vriendelijk lacht. De andere eenenveertig aanwezigen zijn somber gekleed, de meeste mannen in uniformjas met tressen op de mouwen, medailles op de revers en een sjerp over de rechterschouder. Een enkeling draagt een martiale snor uit een andere tijd. Achter hen hangt een Breitner, een gezicht op de Dam.

De oude koningin Wilhelmina kijkt stuurs voor zich uit, net als minister-president Willem Drees. De koninklijke familie bevindt zich op het dieptepunt van de Hofmans-affaire, die tot dan toe nog buiten de publiciteit is gehouden.

Was het hartelijkheid waarmee Juliana haar dochter op de verjaardagsavond toesprak?

Het ontbreken van een conflict tussen plicht en aanleg is een omstandigheid, waarvoor je, lieve Trix, niet dankbaar genoeg kunt zijn.

Of school er bitterheid in de moederlijke woorden? Dat Juliana altijd met dat conflict tussen plicht en aanleg is blijven